

הזמן

סדרת חוכרות הגות ציונית סביב לוח השנה העברי

תקומה וחורבן

בין זיכרון לשיכחה

תשעה באב תשע"ה

מיסודו של:
המכון לאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR ZIONIST STRATEGIES

בית המדרש לציונות

מכון למורשת בן-גוריון
The Ben-Gurion Heritage Institute

מרכז מורשת מנחם בגין

פתח דבר

ט' באב הוא תאריך סמלי. המשנה במסכת תענית מייחסת אליו ארועים קטסטרופליים רבים בתולדות עם ישראל: "חמשה דברים ארעו את אבותינו בתשעה באב... נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשו-נה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר".

במשך הדורות יוחסו עוד ועוד מאורעות קשים לתאריך זה. בין השאר יוחסו לט' באב – גירוש אנגליה (1290) גירוש ספרד (1492), תחילת מלחמת העולם הראשונה (1914) ותחילת גירוש גטו ורשה לאושוויץ (1942). גם אם השייך אינו מדויק היסטורית, הרי יש כאן נסיון לחבר טרגדיה אחת משמעותית (חורבן הבית) עם המשך האסונות שפקדו את עם ישראל ולשמור את הזיכרון ההיסטורי מפני תהום השיכחה. לפני עשור, חובר לתאריך זה גם חורבן גוש קטיף שהחל למחרת.

שני כוחות גדולים פועלים יחד על עולם התודעה שלנו ומעצבים את ההווה הישראלית – זיכרון ושיכחה. בחוברת שלפניכם ביקשנו להביא מגוון רחב של מקורות מההגות היהודית והציונית שדנים במחח שבין זיכרון לשיכחה – בין התרפקות על העבר לחלומות העתיד, בין שקיעה בקושי לבין יצירה והתחדשות.

סביב כוחם של הזיכרון והשיכחה ניתן לשאול שאלות מהותיות – מה מקומו של הזיכרון? מה רצוי לזכור? ומה עדיף שלא? כיצד להתייחס אל השכחה האישית? והלאומית? האם שיכחה היא הדחקה או תנאי הכרחי לצמיחה? איזה כוח פועל חזק יותר במציאות? ואיזה מהם חיוני יותר?

כל אלה ועוד הן סוגיות שליוו את העם היהודי מיום החורבן ולאורך כל ההיסטוריה, והתחדדו מאד עם חזרת עם ישראל לארצו. גם בתוך התנועה הציונית היו קולות שונים. היו שדרשו ניתוק מוחלט מכל מה שמזכיר את העבר, שכן העבר הביא אותנו למצב הקשה שבו אנו נמצאים, ומנגד קולות אחרים שדרשו התבססות על ערכי העבר וזכרונותיו כדי להבנות מהם ולשפר. כלל השאלות הללו היו רלוונטיות בעבר, והן משמעותיות לא פחות גם בהווה.

השאלה האם משבטלה העילה לחורבן (האמנם בוטלה?) יש עדיין סיבה לאבלות הנגזרת ממנה, נשאר רלוונטית גם כיום. המקורות המופיעים בחוברת מזמינים לברור ודין בשאלות אלו. המקורות מתחלקים ל-4 נושאים עיקריים והם משולבים זה בזה בתוך החוברת ומאפשרים הצצה וטעימה מכל אחד מהם.

הנושא העיקרי שהמקורות עוסקים בו הוא מקומם של הזיכרון והשיכחה בעיצוב הזהות היהודית וחיבור לרצף ההיסטורי ולמחויבות לעם ישראל. לצורך סוגיה זו, מומלץ להעמיק בדבריהם של דוד בן גוריון, רחל המשוררת, ר' נחמן מברסלב, ברל כצנלסון, אחד העם, מנחם בגין, צבי צמרת ואלמוג בהר.

נמשיך בעיון כסוגיית השיכחה כרכיב נפרד מהזכרון. החובה לשכוח כדי להצליח לצמוח ולבנות מחדש מול האלטרנטיבה לשקוע ולאבד תקווה. לצורך זאת, נעיין בדבריהם של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, אברהם השל, יהודה אלקנה, ויטלבה שימבורסקה, דרור אידר ומאיר אריאל.

החוברת משופעת בקטעי לימוד סביב הסיבות שמביאות אותנו עד היום לשמור על זיכרון החורבן כט' באב – מה תורם לנו כיום הזכרון הספציפי הזה להבנת המחויבות שלנו להיסטוריה של עם ישראל ולעתידו. נלמד זאת מכתביהם של ברל כצנלסון, אברהם אדרת, יהודה עמיחי ועקיבא טורק.

החוברת מלווה בסיפורי אבלות וכיסופים מימי חורבן הבית ומגילת איכה ועד חורבן גוש קטיף והקינות על כך. לאורך החוברת נמצא סיפורים מרתבי ההיסטוריה היהודית בהם החורבן מופיע כאחוס מכונן במחשבה היהודית הקולקטיבית. נעיין בדברים שכתבו ירמיהו הנביא, חז"ל, ר' יהודה הלוי, משה הס, חיים ארלוזורוב, אורי צבי גרינברג, ש"י עגנון, יהודה עמיחי וד"ר יואל אליצור.

חוברת זו מאפשרת לאנשי חינוך ולכל מי שמעוניין בכך להוביל לימוד משותף על בסיס המקורות המובאים בחוברת. לשם כך, שובצו מספר שאלות הנחייה לאורך החוברת המסומנות באופן מיוחד.

לימוד פורה!

אלוהים זוכר, אלוהים שוכח

א זכר ה' מה-ה' לננו. הביט (הביטה) וראה את-חרפתנו.
ב נחלתנו נהפכה לזרים. בתינו לנכרים...
כ למה לנצח תשכחנו. מעזבנו לארץ ימים.
כא השיבנו ה' אליך ונשוב (ונשוכה). חדש ימינו נקדם.

(מגילת איכה, פרק ה)

להתאבל יותר מדי?

משחרב הבית האחרון רבו פרושין בישראל, שלא היו אוכלין בשר ולא שותין יין. נטפל להן ר' יהושע, אמר להן: בניי, מפני מה אין אתם אוכלים בשר? אמרו לו: נאכל בשר, שבכל יום היה תמיד קרב לגבי מזבח, ועכשיו בטל! אמר להן: לא נאכל. ומפני מה אין אתם שותים יין? אמרו לו: יין נשתה, שבכל יום היה מתנסך על גבי המזבח, ועכשיו בטל! אמר להם: לא נשתה. אמר להם: אם כן לחם לא נאכל, שממנו היו מביאים שתי הלחם ולחם הפנים, מים לא נשתה, שמהן היו מנסכין מים בחג; תאנים וענבים לא נאכל, שמהן מביאים בכורים בעצרת! שתקו.

אמר להם: בניי, להתאבל יותר מדי אי אפשר, ושלא להתאבל כלל אי אפשר. אלא כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד ומשייר דבר מועט, זכר לירושלם; עושה אדם צרכי סעודה ומשייר דבר מועט, זכר לירושלם; עושה אשה תכשיטין ומשיירת דבר מועט, זכר לירושלם, שנאמר (תהילים קל"ז ה): 'אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני, תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי', וגו'. וכל המתאבלים עליה בעולם הזה שמחים עמה לעולם הבא, שנא' (ישעיהו ס"ז ז): 'שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה' וגו' (תוספתא, מסכת סוטה, פרק טו, משנה ה')

מה קרה בתשעה באב?
מה קרה לתשעה באב?

היום תשעה באב. בעצם, צריך היה יום זה להיות יום-האבל הגדול ביותר של עם-ישראל, ורק הגלות – שזו דרכה להפוך את כל הענינים הטבעיים לבלתי-טבעיים, ובכלל, להפוך את כל הערכין – רק היא יכלה לעשות אפשרי את הדבר, כי ליום האבל הלאומי הגדול הזה יקצה (כמו גם לחנוכה) מקום נמוך כל-כך בסולם-המעלות של מועדי ישראל, בעוד שימים אחרים, כמו ראש-השנה, יום-כיפור, ואפילו חג-כל-כך עבדותי כפורים, קיבלו חשיבות גדולה והולכת.

היום איפוא תשעה באב, יום-האבל הגדול ביותר של האומה, כאמור. היש בעולם דבר איום ונורא מאבדן חירותה של אומה שלמה, אפשרו-תה לפתח את עצמיותה, את תרבותה, את מסורתה, את האידיאלים אשר לה?

ברם, לא רק זה בלבד קרה לנו בתשעה באב, לא רק בית-המקדש הנפלא, שבנה שלמה, נחרב בתשעה באב, 586 לפני ספירת-הנוצרים; ולא רק הבית השני, שהחשמונאים הגינו עליו בעוז ידם, נחרב בתשעה באב, בשנת 70 לספירתם; גם היגון הגדול השלישי בחיי האומה, גירוש היהודים מספרד, אף הוא בא בתשעה באב, בשנת 1492; ובסוף (אם לנקוט ארבע עובדות מתוך הרבות שאפשר למצוא) המלחמה העולמית פורצת בתשעה באב, שנת 1914. וגם מלחמה זו עלולה להיות במקרה אם לא נשיג את ארץ-ישראל, לאסון עצום ונורא לאומה בתורת אומה – מלבד כל אותו אנושי שאבד לנו ולעולם כולו אנב מלחמה זו. הגוף האחדותי של היהדות הרוסית נשבר לרסיסים. אם לא יעלה בידנו לשוב ולאחדו באיזו דרך שהיא, נחרץ כלינו של עם התנ"ך, עם ישו, פילון, רמב"ם, שפינוזה, היינה, מארכס וכל הנביאים. האין זה מחריד?

האם מקרה בלבד הוא תשעה באב זה? כלום הגורל עיור הוא, המקבץ את כל הנוראות ומחוללם ביום הזה? אחת היא. אין בכלל מקרה. ומוטב להוסיף ולשאול כסטרנדברג ב"גיהנום" שלו: "טוב מסכים. הכל מקרה. ברם, מי שליט על המקרה?"

תשעה באב הוא יום-הפורענות של עם-ישראל, יום הזכרת-נשמות של גורלו.

(מכתב של חיים ארלוזורוב לאחותו ליהוה, ברלין, ט' באב התרע"ח – 17.7.1918)

מהם הדברים הכי חשובים שכל אדם צריך לזכור?

שש זכירות

כתבו המקובלים מצות עשה להזכיר בפה אלו הזכירות והנזהר בהם לאומרם מובטח לו שהוא בן עולם הבא

זכירת יציאת מצרים:

למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך:

זכירת מעמד הר סיני:

רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: יום אשר עמדת לפני יהוה אלהיך בחרב:

זכירת מעשה עמלק ומהייתו:

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרן בדרך ויזנב בן כל הנחשלים אחריו ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יהוה אלהיך לך מכל איבך מסביב בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

זכירת מעשה העגל:

זכור אל תשכח את אשר הקצפת את יהוה אלהיך במדבר:

זכירת מעשה מרים:

זכור את אשר עשה יהוה אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים:

זכירת שבת:

זכור את יום השבת לקדשו:

לראות שנית שורות שגכתבו מכבר,

הדיו דהה כמעט,

ומשהו הצהיב הניר המקמט,

וריח של עבר.

הוי מנעה הקל, הוי שלטונה הרב

של יד הזכרונות!

הנה נתן האות, ואך נתן האות –

והרחוק קרב.

(רחל)

איך זוכרים? איך הופכים זיכרון לממשי?

ולכאב. אך יתכן כי קיים מרחק תרבותי רב בין עולמם הרוחני של ראשי ההסתדרות ובין עולמם הרוחני של כמה ממדריכי הנוער, ואלה רואים, כנראה, את מעשה הוועד הפועל של ההסתדרות כעניין חיצוני, וליבם בל עינם. ומאיך גיסא, האם יכולה תנועת הפועלים להסתפק רק בחינוך לדברי הלכה ואידיאולוגיה בלבד, מבלי שתיצור לעצמה ולחניכיה אטמוספירה רוויית רגש וסמליות?

הלא בימינו מרבים לדבר ובהסתדרויות נוער בפרט, על ערכם החינוכי של סמלים. מדוע איפוא לא תדע שום הסתדרות נוער לעסוק ביום זה את דגלי האבל? להשרות ביום זה על מסיבותיה מן הצער הגדול, המפרה והמתנף? האמנם תש כוחנו להיות ולהחיות את סמלינו, להעמיק בתוכנם, למלא אותם רוח הדור וצרכי הדור? האמנם אין לנו מסוגלים אלא להשתמש בסמלים שאולים בהקפה, בסמלים שאין עימם אלא העתקה וחקיו, והעיקר, הסכמה מן החוץ? האומנם אין לנו מסוגלים אלא לחיים תלושים, לתרבות תלושה ולסמלים תלושים? על אותם מדריכי הנוער אשר בעולמם הרוחני חסרה הידיעה וההרגשה של יום החורבן אפשר אולי ללמד זכות בנוסח הידוע: סלח להם, כי אין הם יודעים מה שהם עושים. אבל על עצם העובדה, שבתוך תנועה כבירת-תכנים ועמוקת רגשות אפשר שהדרכת הנוער תהא נתונה בידי מי שאין להם חוש לאוצרות הרוח של האומה, לסמלים היסטוריים, לערכים תרבותיים – אין כפרה.

(חורבן ותלישות, ברל כצנלסון, 'דבר', י' באב תרצ"ד-1934)

“רצינו לגדל דור של אפיקורסים, וגידלנו דור של עמי הארצות.” (יעקב חזן)

זיכרון מעורר אהבה

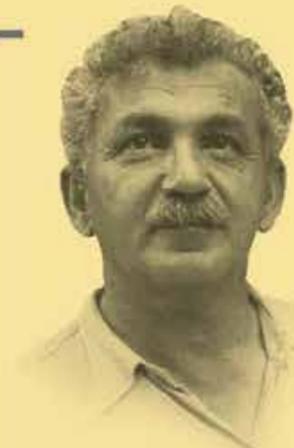
“זקני הראה לי פעם זיתים ותמרים: ‘הפירות הללו’, הסביר לי בעיניים מאירות, ‘גדלים בארץ ישראל. כל מה שמעלה את זכר ארץ ישראל מעורר אהבה וכבוד ויקר בלב היהודי ירא השמים, כדומה לזיכרונות ימים עברו מן הנעורים בבית אביו. [...] לעולם איני יכול לכבוש את התרגשותי בזכרי את המחזות שראיתי בעודני ילד בבית זקני החסיד בבון, בימי האבל על חורבן ירושלים. בתשעת הימים הראשונים של חודש אב נברה האבלות, זו שהתחילה עוד כשלושה שבועות לפני תשעה באב, ועטתה קדרות אפלה. אפילו יום השבת בימים אלה, ימי האבל הלאומי הגדול, פנה הודו, פנה זיוו המשובב נפש, ושם מציין הרבה נקרא לו בישראל ‘השבת השחורה’. זקני היה אחד מאותם מופלגים בתורה ויראת שמים

שלא עשה את תורתו קרדום לחפור בו ולמרות סמיכתו לרבנות לא רצה להשתמש בתגה זו. ככלות עמל יומו היה קובע עתים לתורה משעת ערב ועד חצות הלילה כל ימות השנה. ורק בבוא ‘תשעת הימים’ הפסיק ממשנתו. אז היה קורא עם נכדיו, שהיה מושיבם ערים עד חצות הלילה, את אגדות החורבן והגלות. והיו עיניו זולגות דמעות ויורדות על זקנו הלבן כשג, אף אנחנו, הילדים, לא יכולנו להתאפק אותה שעה והיינו גועים בבכיה.”

(משה הס, רומי וירושלים, ירושלים תשמ"ג, עמ' 41-42)

איזה זיכרון יש לך מתשעה באב?

מה ערכה של תנועת שחרור שיש עימה שיכחה?

שמעתי כי אחת מהסתדרויות הנוער קבעה את יציאת חבריה למחנה קיץ באותו לילה שבו מבכה ישראל את חורבנו, את שעבודו ואת מרי גלותו. אין להעלות על הדעת כי מישהו עשה זאת במתכוון. אין להעלות על הדעת כי מדריכי נוער חלוצי, המחנכים אותו ל"חיי הגשמה", כלומר, למאמצי שחרור מן הגלות וחקיון הנגעים והמומים שחלו בנו בעקב החורבן – אין להעלות על הדעת כי הם עשו זאת מתוך ידיעה מה הם עושים. אולם אי-ידיעה זו כשהיא לעצמה היא המעוררת מחשבות נוגת על רמתם התרבותית ועל ערך פעולתם החינוכית של כמה ממדריכי הנוער.

מה ערכה ומה פרייה של תנועת שחרור שאין עימה שורשיות ויש עימה שיכחה, אשר תחת לטפח ולהעמיק בקרב נושאה את הרגשת המקור ואת

ידיעת המקורות, היא מטשטשת את זכרון נקודת המוצא ומקצצת בנימין, אשר דרכן יונקת התנועה את לשדה? כלום היינו עוד מסוגלים כיום הזה לתנועת-תקומה לולא היה עם ישראל שומר בליבו בקשיות עורף קדושה את זכר החורבן? לולא היה מייחד בזיכרונו ובהרגשתו ובהליכות חייו את יום החורבן מכל הימים? זהו כוחו של הסמל החיוני המגובש והמפרה בקורות עם. אלמלא ידע ישראל להתאבל במשך דורות על חורבנו ביום הזכרון, בכל חריפות ההרגשה של מי שמתו מוטל לפניו, של מי שאך זה עתה אבדו לו חירותו ומולדתו, לא היו קמים לנו לא הס ולא פינסקר, לא הרצל ולא נורדוי, לא סירקין ולא בורוכוב, לא א.ד. גורדון ולא י"ח ברנר. ויהודה הלוי לא היה יכול ליצור את "ציון הלא תשאליו" וביאליק לא היה יכול לכתוב את "מגילת האש".

זאת הבין אדם כאהרון ליברמן, גיבורה הראשון של התנועה הסוציאליסטית היהודית בגולה, כשניגש לייסד בלונדון את אגודת הפועלים היהודית הראשונה. באטמוספירה שכולה קוסמופוליטיות וחוסר כל חלום של קיום לאומי עצמאי, זכר ולא שכח את יום האבל הלאומי. ו"פינסק" של אותה האגודה רשום פרוטוקול היסטורי מיום ב' אב (תרל"ז) 1876. ליברמן מציע: הואיל והאסיפה הבאה של האגודה חלה בתשעה באב יש לדחותה ליום אחר. אחד מחבריו טוען נגד הדחייה בשם ה"כלל אנושיות" ובשם שלילת המסורת. וליברמן מסביר לו כי "כל עוד לא באה המהפכה הסוציאליסטית, יש בחירות הפוליטית חשיבות רבה בשביל כל אומה ולשון. לט' באב יש בשבילנו, הסוציאליסטים העברים, אותו ערך שיש ליום זה בשביל בני זמננו. ביום זה אבדה לנו חירותנו ועמנו מתאבל עליה זה י"ח מאות שנה ויותר". כך הבין וכך הרגיש וכך רצה לחנך את תנועת הפועלים סוציאליסט - יהודי גדול, בימים שעוד האמינו באמונה שלמה כי המהפכה הסוציאליסטית הקרובה לבוא עתידה לבטל במח-יד את אחד כל הניגודים הלאומיים, ואפילו את עצם קיומם של הלאומים המיוחדים, ובימים אשר שום חזון של תקומת ישראל, של שילומים לאבל של י"ח מאות שנה לא נראה עדין באופק.

ואנתנו? הדור אשר שתה את קובעת הגלות והשעבוד יותר מכמה וכמה דורות שקדמו לו, הדור אשר הוחזר בחוזק יד אל הרגשת החורבן והנירושים, הדור אשר כל טעם חייו הוא בזה שישמש גשר מן החורבן והגלות אל חיי עצמאות וחירות – האם הדור הזה יתחנך לייעודו על ידי שיכחת יום אבל עמו? אמנם, משרדי הוועד הפועל של ההסתדרות סגורים ביום האבל ההיסטורי, אשר שום אומה תרבותית אינה יודעת כמוהו לעומק

ציון, הלא תשאלי לשלום אֶסִירֶיךָ,
 דוֹרְשֵׁי שְׁלוֹמְךָ וְהֵם יִתְּרֵךְ עֲדָרֶיךָ?
 מִיָּם וּמִזֶּרֶחַ וּמִצָּפוֹן וּתִימָן שְׁלוֹם
 כְּחוֹק וְקֶרֶב שְׂאֵי מִכָּל עֲבָרֶיךָ,
 וְשְׁלוֹם אֶסִיר תֵּאָוֶה, נוֹתֵן דְּמָעוֹי כָּטֹל—
 חֶרְמוֹן וְנִכְסֵי לְרִדְתָּם עַל הָרְרֵיךָ!
 לְבָכוֹת עֲנוֹתֶךָ אֲנִי תִנִּים, וְעַת אֶחְלַם
 שְׂבִיבַת שְׁבוּתֶךָ – אֲנִי כְּנוֹר לְשִׁירֶיךָ.

(ר' יהודה הלוי, סתור קינה לתשעה באב)

לשכוח כדאי שאפשר יהיה ללמוד

... אנו על המשבר: להיות או לחדול. הרבה הרבה עלינו ללמוד, לסגל לנו דברים שאינם בנו ולנטוע בנו נטיעות נפשיות הסרות אצלנו או שנחסרו אצלנו, אבל בראש ובראשונה עלינו לשכוח...
 עלינו לשכוח אותם הדברים אשר כחיץ יגדירו ביננו ובין הטבע, ביננו ובין העולם, ביננו ובין עצמנו...
 עלינו לשכוח מה שלמדנו על מנת ללמד, ולדעת שאנו חיים וצריכים חיים מבראשית. עלינו לשכוח את עצמנו, את אשר היינו באחרית הימים ע"י הימים הראשונים.

אתם אומרים: "זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור", ואנו מרגישים צורך לשכוח הרבה מה שתחבו לנו ביד חזקה כל הדורות הללו ואנחנו את נפשנו לעשות אנשים להם, לכאדם ולפרשם, ללומדם ולשנוחם, ולהניח שאר כל העולם והחיים בקרן זזית...

(מתוך כתבי מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, כרך ה')

מהו הדבר שהכי היית רוצה לשכוח?

ללא זיכרון אין רגש גאווה לאומית

אסור להמשיך ולחיות כפי שאנו חיים: אנו מתאוננים על אשר בזים לנו, ואנחנו כמעט בזים לעצמנו. ואין פלא בדבר, אם נשים אל לב, כי יהודי שקיבל חינוך לפי השיטה הנהוגה בימינו יודע על היהדות, כלומר על עצמו, רק את אשר הוא רואה סביבו, כלומר, תמונה, שאין בה כדי לעודד את רחשי הכבוד הלאומי. אילו ידע את מגילת-הזכרונות הענקית של גדלות ישראל ונודדיו, עלול היה להרגיש מה רבים ואצילים הכוחות הצפוניים בעם קטן זה, בעם בל-ינוצח; מרגיש היה רגש-גאון, ומסכין היה לשמוח למחשבה שהוא יהודי; וכל פגעי מצוקת-היהודים היו נראים בעיניו קלים הרבה יותר. כי על-כן נקל יותר לסבול על דבר אהוב מאשר על דבר שנוא או כמעט-שנוא.

אך, היהודי, שנתחנך לפי השיטה של ימינו, אינו יודע כלל את הפרספקטיבה האדירה של דברי ימי ישראל, ויודע הוא רק את השעה הזאת ואת הפינה הזאת – את פרוד'אני או גולטה – והרי בשעה זו בפניה זו אין, כמובן, שום דבר אדיר, ולעומת זאת יש בה הרבה מן הדכאון והשפלות. על פי דוגמה זו מכיר הוא את היהדות, ומחוצה לה אינו יודע עליה דבר; ומצרת בקרבו תמונה עלובה וקשה מאד מיהדות זו, לא-נעים לו, שגם הוא יהודי, ויש אשר ישכב על משכבו ויחשוב בלבו: הוי, מי יתן ואקום מחר בבוקר והנה הכל חלום-בלהות, ואני כלל אינני יהודי! אבל הבוקר בא, והוא מקיץ משנתו כיהודי, סוחב הוא אחריו כמעט בקללה את יהדותו, כסחוב העבד את נחושתיו. עם כל נסיון, שהגורל מנסהו, מתלבט הוא ביסורים ושואל במפח-נפש: "על מה ולמה כל אלה? כלום יהודי אני? מה פירוש – יהודי? אי-שם בצרפת, במארוקו, ברומניה, ישנם אנשים, וגם הם יכוננו בשם זה: וכי אחיהם אנכי? אפילו אינני יודע, מה מספרם, חייהם, מה שאיפותיהם, אין לי מושג עליהם – וחייב אני להיות יהודי..." וכעס עולה בו על כינוי זה, והוא מתחיל להשתמש בו כבשם-גנאי, ואנשי סביבתו רואים את כל אלה ואומרים איש אל רעהו: אכן, היאך לא נבוז לו, אם הוא עצמו בז לעמו עד כדי כך, שאינו יודע עליו דבר, ולעצמו הוא בז כל-כך, עד ששמו נהפך בפיו למלת-גנאי?

(החינוך העברי, זאב ד'בוטינסקי, 1903)

מדוע הזיכרון הוא כלי משמעותי עבורך?

האני הוא התיבור בין הזיכרון לרצון

פילוסוף גדול שלא בידעתו היה 'אדם הראשון' בשעה שביטא לראשונה את המלה 'אני'. שהרי כמה יגיעות יגעו הפילוסופים הבאים אחריו, כמה 'הררים התלויים בשערה' בראו בהבל פיהם, הכל בשביל לבאר את המלה הקטנה הזאת, ועדיין לא הגיעו להבינה ולבררה כל צרכה. מי הוא 'אני'? שאלה זו נשאלת וחוזרת ונשאלת בכל דור ומוצאה לה תשובה אחרת בכל דור. לפי מצב החכמה והפילוסופיה בקרבנו. ככה האמינו הפילוסופים בדור העבר, שמציאות ה'אני' בתור עצם שלם ויסודי היא אמת גלויה ומורגשת לכל ואינה צריכה לראיה, בעוד שפילוסופי דורנו ידברו על דבר 'התחלקות האני'. על דבר 'אני כפול', וכדומה.

אבל, מבלי לרדת עם הפילוסופים לעמקי תהום המיטאפיזיקא, אפשר לאמר בלשון בני אדם, כי ה'אני' של כל איש הוא הסכום היוצא מחבור זכרוננו עם רצוננו, מהתאחדות העבר עם העתיד. ובאמת, כשאדם אומר 'אני', הרי אינו מכוון לבו לשערות ראשו וצפרניו, שהיום הן כאן ומחר מתגוללות באשפה, ואף לא לידיו ורגליו ויתר חלקי אותו 'בשר ודם', הפושט צורה ולובש צורה, כי אם לרוח או הכוח הפנימי, המאחד באיזה אופן נסתר את כל הרשמים והזכרונות של העבר עם כל החפצים והתקוות לעתיד ועושה מכולם יחד בריה אחת שלמה, אורגנית.

הבריה הרוחנית הזאת הולכת וגדלה ומתפתחת ביחד עם האדם הגשמי, התיצוני, אלא שדרך גידולה הוא בסדר מהופך: מן העתיד אל העבר. 'כשאדם נער – אמרו הקדמונים על שלמה המלך – אומר דברי זמר, הגדיל אומר דברי משלות, הזקין אומר דברי הבלים'. וכך היא המידה באמת, ה'אני' של הנער עני הוא בזכרונות העבר ועשיר בתקוות וחפצים לעתיד, הממלאים את נפשו ומניעים את דמיונו ל'דברי זמר' ואת כוחותיו לפעולה, בלי מעצור ובבול. הגדיל והגיע לימי העמידה, וכבר העשיר בנסיונות וזכרונות העבר ועם זה עוד כוחו רב גם לחפץ ולהשתדל בהשגת חפציו לעתיד, אז נמצא שווי-ערך בין שני חלקי ה'אני' שלו: העתיד יעורר בו תנועת הרצון, והעבר יגביל את התנועה הזאת ויחיה לה את דרכה, ואז הוא אומר 'דברי משלות', עושה לו 'כללים' בשביל העתיד על יסוד העבר. וכשהזקין וכוחו אין לו עוד לעבוד בשביל העתיד, יתרוקן ה'אני' שלו בעל כרחו מכל חפץ ותקווה, ולא נשאר לו כי אם לצלול בתהום העבר, להצטמצם בניתוח אותם הרשמים והזכרונות שרכש לו בימי חייו, וסוף סוף, אם חכם הוא כשלמה, 'אומר דברי הבלים' ומתנחם.

גם ה'אני' הלאומי של עם ועם היה לנושא חקירות דקות וסברות עמוקות. אבל גם פה הגיעו פילוסופים אחדים ('יס מיל ורנן) לירי הכרה, שבניקרו ויסודו אין המושג הזה אלא תערובת עבר ועתיד: זכרונות ורשמים מצד אחד ותקוות וחפצים מצד אחר, האחוזים וקשורים אלו באלו ומשותפים לכל אישי העם.

אבל גם פה יש לפעמים אשר, למרות כל אותות הזקנה ורפיון הכוח התיצוניים, עוד רגש ה'אני' חזק בקרב העם פנימה, ולא יאבה ולא יוכל לקבל עליו נזר דינה של ההיסטוריה ולהסתפק בהמתקת רגעיו האחרונים על ידי זכרונות נעימים: עתיד דרוש לו, חפץ חיים הוא ויהי מה... ובמצב הזה יש הבדל גדול בין איש ועם. האיש ההולך למות – מות ימות, וכל תקוותיו לעתיד אינן יכולות לפדותו מיד שאול; אבל העם, שפתיל חייו רוחני הוא וחוקי הפיסיאולוגיה לא ישימו קצבה לשנותיו וקץ לכוחותיו, הוא, אם צלחה לו להביא אל תוך ה'אני' שלו את יסוד העתיד, ואפילו רק בתמונת תקוה דמיונית בלבד, הרי מצא לו בזה סם חיים, מזון רוחני נאות לטבעו, אשר יחיה ויקימהו לאורך ימים, למרות כל חלי וכל מדוה. ומכיון שחי הוא, אין עוד מן הנמנעות, שבזמן מן הזמנים יביאוהו מקרים שונים לחיות ולהחליף כוח בתוך עמים בריאים וחזקים, וחלב

העמים האלה אשר ינק ויתפך בקרבו לדם בריא, דם עלומים, ובהרגישו בנפשו כוחות חדשים, ישוב להרגיש גם חפצים חדשים, אשר יעוררוהו לעבוד בעד העתיד בפועל, ביגיעת בשר ורוח... רגילים אנו אמנם להאמין, שלא נתקיימו ישראל אלא בזכות התורה. אבל קדמונינו, שמסרו לנו את התורה, הודו ולא כחדו, שגם התורה עצמה נתקיימה בידנו רק בשביל העתיד, ואלמלא הוא, לא היה כל יסוד נכון לשמירתה: 'אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ היו מצוינים במצוות, שכשאתם חוזרים לא יהיו לכם חדשים' (ספרי, עקב)...

עוד בסוף האלף החמישי, יותר מאלף שנים אחר החורבן, לא נמנע גדול חכמי הגולה לשים לילוח כימים, כדי לאסוף ולסדר את 'ההלכות למשיחא', הוא, בעל 'אגרת תימן', הבין היטב ערך 'העתיד' הזה לקיום העם, ועל כן נתן לו מקום גם בין עיקרי הדת, לא מפני שנעלמו ממנו, איש שכולו הגיון, אותן הטענות שטענו נגד זה אחר מותו תלמידיו תלמידיו (כבעל העיקרים), אלא מפני שהוא הבין עם זה מה שלא הבינו המה: כי לא מפי ההגיון יחיה העם ויתקיים, כי בלי תקוה לעתיד עתידה גם התורה שתשתכח עם כל עיקריה ההגיוניים... אם בבבל, כשהתחיל העם מעצמו, בסבת אסונו הפתאומי, להתייאש מן העתיד, חתרו חכמים להציל מה שיכלו להציל מן ה'אני' הלאומי, והנביאים השלימו את מעשיהם והצילו את הכל. – הנה נראה בדרות האחרונים חזיון אחר, שלא היה כמוהו מיום גלות ישראל: העם לא התייאש מן העתיד, אדרבא, לא מש מפיו כמקדם, אך בלבו שכחהו, מיתחלה – מקוצר רוח, ואחרי כן – מרוב טובה, ובאותה העת האחרונה, כשמצב העם הוטב הרבה והצליח 'להחליף כוח בתוך עמים בריאים וחזקים', ובכוחותיו החדשים היה יכול איפוא 'לעבוד בעד העתיד בפועל', ולא חסר לו כי אם לעורר את תקותו מתרדמתה, – בשעת הכושר הזאת, קמו חכמיו לגרש כלה את התקווה הנרדמה ולמחות זכרה גם מפי העם. 'נירנא' הוא האידיאל החדש, שחכמי ישראל מפיצים במחנה, תחת העתיד הלאומי... לפיכך אנו מוצאים, כי באותה מדה שחלק העתיד הולך וחסר, בה במדה, באותו זמן ובאותו מקום ועל ידי אלה החכמים בעצמם, הולך ומתרחב חלק העבר של ה'אני' הלאומי... הזקנה, שאבדו את תקותה לדעת, מבקשת תנחומים ותשלומים בעד אבדתה, והנה מראים לה באצבע על העבר, כדי שתשתעשע ותתגעגע, עד שסוף סוף תבוא לידי הכרה, כי עבר שאין עמו עתיד אינו צריך ל'אני' מיוחד שיהיה לו לנושא תמיד...

בעלי-העבר הללו, אע"פ שכונתם אינה רצויה, מעשיהם רצויים ומועילים גם לבעלי ה'אני' השלם: ירחיבו ה'חכמים' את העבר על חשבון העתיד ויבואו אחריהם 'הנביאים' ויחזקו את העתיד על יסוד העבר, ומשניהם יחד יתרחב ויתחזק ה'אני' הלאומי.

גרועה הרבה מזו היא על כן כחה אחרת, האומרת להביא גאולה על ידי עתיד שאין עמו עבר; המאמינה, כי אחר היסטוריה של אלפי שנה, אפשר לעם להתחיל עוד הפעם הכל מחדש, כקטן שנולד: לעשות לו ארץ לאומית חדשה עם חיים וחפצים לאומיים חדשים. הכחה הזאת שוכחת, כי העם, כלומר, ה'אני' הלאומי בצורתו ההיסטורית, הוא זה הרוצה להתקיים, הוא ולא אחר, כולו כמו שהוא, עם זכרונותיו ותקוותיו, וכי אם היה הוא יכול להתהפך ללא-הוא, היה מוצא זה כבר הרבה דרכים לפניו. יש אמנם עוד גם 'אני' אחר: ה'אני' הפרטי, הזמני, של כל איש ישראל בפני עצמו, וזה, כשקיימו בסכנה, יכול הוא בודאי לבקש לו מפלט בכל אופן ולמצוא מנוח בכל מקום, וכל המקיים רבבות 'אני' כאלה, באיזה אופן ובאיזה מקום שיהיה, הרי הוא מביא תועלת זמנית גם לכלל העם, שהנפשות האלה הן חלקים ממנו. אבל ענין אחר הוא ה'אני' הלאומי, הנצחי של עם ישראל, והמאמינים שאפשר להוליך גם את זה בדרך שהם רוצים לילך אינם אלא טועים: דרכו כבר כבושה ומוגבלת לפניו על ידי עצמותו, ועצמותו – יסודה מעבר וסופה לעתיד.

(עבר ועתיד, אחד העם, תרנ"א)

האם יש לך זיכרון קבוצתי (משפחתי או לאומי)? מהו?

ירושלים כללא זיתים וללא שמן למאור

אורי צבי גרינברג

שיר כל האמהות בהרי ירושלים בלילה

ירושלים כולה מכוסה ערפל, כי לקח אלוקים	יש עוגב המשוקע בנחל קידרון במערה
את כל התוגות את כל הקדרות, את כל ספוגיות הבכות	(במקום באר שחרבה) אין יודע פתחה.
של תמצית אסוננו חסר הביטוי והדמות	עוד מעט ויתחיל-- הנה- הוא מתחיל לנגן
וישם ככיסוי ללילה אחד על כל ירושלים..	תפילת בכות רבתי, שהיא תפילת אשכבה לכולנו
והנה היא השעה הנכונה לפי מהות דימתה מבחוצ	היהודים המתים והיהודים החיים- עוד.. הנה
שעל כל בכנוני ההרים, שמשם עולי רגל קדומים	שילדי הטמונים בהרים ובכוכים הסתומים
היו מביטים אל פני ירושלים באהב	עונים בקול לניגון העוגב באדיר..
ושרים לחמודה מכל החמדות בעולם.	אני שמעתי- בחלום עוגב זה מנגן בקידרון
במקום עולי רגל, שהם כבני שמש קרואים לאימם,	ואת קולם האדיר של שפוני בהרים
תבואנה לעמוד ולהביט שם	וראיתי אימותינו אזי משתחוות ונופלות
אימותינו שמתו בכל מיני מיתות ביד זד--	על פניהן, ובשכבן כגפנים אפלות- -
האמהות מחכות	אני מביט במצודד כציפורן[מטה אוזן לשמוע:
בהר הזיתים אין זיתים, כולו הר- מעון- מות..	אתה מתחיל- לנגן, עוגבי?
סוברות אמהות,	אני חופר בציפורני ברזל בכל סלע: פתח שער, פתח שער!
מנהמת בת קול מפי החבו ושליט על גורל ירושלים.	כך טמון איזה חלק עוגב..
עד קץ הימין:	אמהות- בכרמי מחכות לניגון תפילה לדוד לפינות- שחר
בשל מה בו זיתים? ואין מקדש ומנורה למאור:	על עוגב הטמון בך, עירי הנעלה בהרים.
האימהות מחכות, הן יודעות לחכות.	

האם זיכרון הכרחי כדי להוביל מהפכה?
האם שיכחה הכרחית כדי ליצור שינוי?

בזיכרון סוד הגאולה

"...לפני כ-300 שנה הפליגה לעולם החדש אניה ושמה "מייפלואאר", ובה אנגלים שקצו בחברה ובמשטר האנגלי, וחיפשו חוף שומם לחלוטין להתחיל בו ולהקים עולם חדש, הם נחתו ב...אמריקה. והיו ראשוני המיסדים והבונים של ארץ ואומה זו, היה זה מאורע גדול בתולדות אנגליה ואמריקה (ועל כן כל ילד אמריקאי יודע שם זה מבית אביו, בית ספרו ועוד). אבל תאב אני לדעת אם יש אנגלי אחד היודע בדיוק יום ושעת הפלגת אניה זו, וכמה אמריקאים יודעים זאת, מה יודע ילד אמריקאי- ואף- מבוגר- כמה אנשים היו באניה זו, שמות משפחותיהם, מה לבשו, מה אכלו, מה מסלול הפלגתם ומה אירע להם כל הדרך, ממה

נזונו וכיצד שחו מים, היכן הנקודה בה עלו על חוף הארץ שייסדו אבותינו אלה, ובה הוא גר היום בזכותם? והנה- לפני יותר משלושת אלפים ושלוש מאות שנה קודם הפלגת "מייפלואאר", יצאו היהודים ממצרים, כל ילד יהודי בעולם- באמריקה, רוסיה הסובייטית, בתים ובגרמניה- יודע בדיוק; אבות-אבותינו יצאו ממצרים בעלות השחר של החמישה עשר בניסן, מה לכשו?- מתניהם חגורים ומקלם בידם, הם אכלו מצות והגיעו אחרי 7 ימים לים סוף, הוא גם מכיר את מסלול המסעות וקורותיהם במשך 40 שנה; אכלו מן ושלו ושחו מים מבאר מרים, הגיעו לארץ דרך הירדן מול ירחו, ואף שמות משפחותם לבית אבותם יצטט מן החומש, עד היום הזה אוכלים יהודים בכל העולם כולו מצה זו שבעה ימים מחמישה עשר בניסן, ומספרים ביציאת מצרים ובצרות שבאו על היהודים מיום שיצאו לגולה ואילך, והם מסיימים בשני מאמרים: השתא- עבדי (השנה אנו עבדים) לשנה הבאה בני חורין, השתא- הכא (השנה אנו עדיין בגולה) לשנה הבאה בירושלים, בארץ-ישראל, כך טיבם של יהודים.."

(דוד בן-גוריון, בפני ועדת פיל, 1936)
ההבדל העיקרי שבין תרבות ישראל ובין כל שאר התרבויות הוא כי עיני כל העמים מופנות לעבר, לאבדות ולמיתולוגיה שלהם; בעוד שעיני עמנו נשואות לעתיד, לחזון אחרית הימים ברוח הנביאים בתנ"ך. העם היהודי לא השלים עם המציאות הקיימת של שעבוד, עבדות, מלחמות, עוני ועוול. הוא שאף לעתיד שבו ישלט משטר של חסד וצדק, של: "לא יישא גוי אל גוי חרב".

(דוד בן-גוריון, חזון ודרך א', 19)

כיצד ניתן להסביר את שתי הגישות השונות בדבריו של דוד בן-גוריון?

השכיחוני ביום מה ששרתי בלילה

מתוך קטסטורפה היסטורית שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים וגלה ישראל מארצו נולדתי אני באחת מערי הגולה אבל בכל עת תמיד דומה הייתי עלי כמי שנולד בירושלים. בחלום בחזון לילה ראיתי את עצמי עומד עם אחי הלויים בבית המקדש כשאני שר עמהם שירי דוד מלך ישראל. נעימות שכאלה לא שמעה כל אוזן מיום שחרבה עירנו והלך עמה בגולה. חושד אני את המלאכים הממונים על היכל השירה שמיראתם שאשיר בהקיץ מה ששרתי בחלום השכיחוני ביום מה ששרתי בלילה, שאם אחי בני עמי שומעים לא היו יכולים לעמוד בצערם מחמת אותה הטובה שאבדה לה. כדי לפייס אותי על שנטלו ממני לשיר כפה נתנו לי לעשות שירים בכתב.

(שמואל יוסף עגנון, מתוך נאום קבלת פרס נובל לספרות, ה-10 בדצמבר, 1966)

מה הדימוי שלך לזיכרון ולשיכחה?

זיכרון ושיכחה: בין גוף לנפש

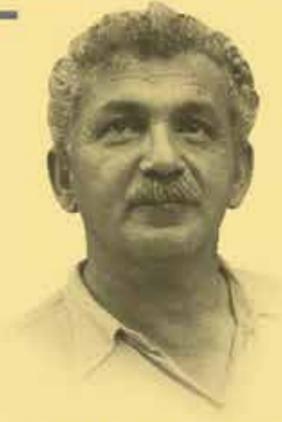
זוהי בחינת כל שעורין של תורה בכזית, וכל שעור אכילה הוא בכזית, וכן לענין ברכת המזון וברכה אחרונה השעור בכזית. כי "זית שמך" (דברים ח' ח) הוא מורה על בחינת הנ"ל, בחינת גוף ונפש. שהם בחינת שכחה וזכרון וכו' כנ"ל. כי איתא (הוריות י"ג) שזיתים הם מביאין לשכחה. ושמן היוצא מהזיתים הוא להפך, כי שמן הוא מסוגל לזכרון כמובא. נמצא, שזית, ושמן המלוכש בתוכה, הם בבחינת שכחה וזכרון, שהוא בחינת גוף ונפש וכו'. והנפש בחינת זכרון הוא בחינת תורה, בחינת דעת וכו' כנ"ל ועל-כן כל השעורין של תורה בכזית, כי התורה שהיא בחינת נפש, בחינת זכרון, היא בבחינת זית שמן. כמו השמן המלוכש בהזית, שהוא בחינת זכרון המלוכש בהשכחה, בחינת נפש המתלבש בהגוף. וכמו שאי אפשר לגלות ולהוציא השמן למאור מהזית, כי אם על-ידי כתישה שכושטין וכותמין הזיתים להוציא מהם השמן, כמוכס ממש אי אפשר לגלות התורה והנפש והזכרון וכו', כי אם על-ידי שכושטין ומכותמין הגוף שעל-ידי-זה כותשין ומשברין הסכלות של החומר ומבטלין ומכניעין השכחה. ואז נתגלה אור הנפש והתורה והזכרון מתוך הגוף והשכחה וכו', כי נתבטל הגוף והשכחה לגבי הנפש והתורה והזכרון וכו'.

(ר' נתן שטרנהרץ (ממירוב), ליקוטי הלכות אורח חיים, הלכות ברכת הפירות, הלכה ב', סימן ד')

הזיכרון הלאומי הכניס לתוך יום-עברה זה כמה מנסיונותיו המרים מחורבן הבית הראשון והשני ודרך גירוש ספרד ועד ימינו – עד פרוץ המלחמה העולמית. זיכרון העם ידע באמצעים פשוטים ביותר להשרות בשעה אחת אבל כבד על כל נפש ישראלית על פני כדור הארץ. כל אבר בגוף האומה, אם נכרת כליל, עטה בשעה זו קדרות, שקע בצער, קיפל בליבו את הרגשת החורבן, הגלות והשעבוד, וכל דור יוצר הוסיף משלו להרגשת החורבן, החל מקינות ירמיהו, דרך שירי ספרד וקינות אשכנז, ועד "מגילת האש" של ביאליק. מספרים על אדם מיצקביץ, משוררה הגדול של פולין, שכל ימיו היה מתאבל על שעבודה ומתכנן חכניות מהפכניות לשחרורה, כי בתשעה באב היה הולך לבית הכנסת היהודי לשתף עצמו עם היהודים המתאבלים על אבדן מולדתם. ישנה דעה האומרת: חלילה לנו מלשכוח את ט' באב, אבל העם החוזר לביתו ומקים את בניינו, יהפוך מעכשיו את יום האבל ליום חג. ואפשר גם להביא ראיה ניצחת ממה שנאמר: "הפכתי אבלם לששון" (ירמיהו ל"א, ג). בהשקפה זו רואה אני מליצת גאולה מזויפת, הקלת ראש בטרגיות של ימינו. ולא זאת הפעם הראשונה אני נתקל בה. עוד בראשית ימי הגדוד העברי ביקשתי לייחד בתוך הגדוד את זכר יום האבל הלאומי, שלא יהיו בו תרגילים והליכות של חול. התקוממו כנגדי כמה חברים שראו בזה הוכחות ל"גלותיות" שלי. דרשו להפוך יום זה להילולה וחיננה כי "כבר נגאלנו". מה בא עלינו לאחר ימי הגאולה ההם – יודעים אנחנו כולנו, כל כמה שירבו הישיגים בארץ, וכל כמה שנרבה ונבגר כאן, וגם לכשנזכה ונחיה כאן חיים שאין בהם בושה וכלימה – לא נאמר "נגאלנו" כל עוד לא תמה גלותנו. כל עוד ישראל פזורים בגלות ונתונים לגזירות ולאיבה ולבזיון ולשמד, כמו בתימן שבאסיה, באלז'יר שבאפריקה, בגרמניה שבאירופה, ולו גם נהנים מ"שיווי זכויות" ומחסדי הטמיעה כבצרפת הקפיטליסטית ובסס"ר הקומוניסטית, - לא אשכח, לא אוכל שכוח את יום החורבן, היום האיום מכל ימים, יום גורלנו.

(ברל כצנלסון, מקורות לא אכזב, דבר, י"ד באב תרצ"ד)

אי אפשר בלי זיכרון, אי אפשר בלי שיכחה

שני כוחות ניתנו לנו: זיכרון ושיכחה. אי אפשר לנו בלעדי שניהם. אילו לא היה לעולם אלא זיכרון, מה היה גורלנו? היינו כורעים תחת משא הזיכרון-נות. היינו נעשים עבדים לזכרוננו, לאבות אבותינו. קלטר פנינו לא היה אז אלא העתקה של דורות עברו. ואילו הייתה השכחה משתלטת בנו כליל – כלום היה עוד מקום לתרבות, למדע, להכרה עצמית, לחיי נפש? השמרנות האפלה רוצה ליטול מאיתנו את כוח השכחה, והפסידו-מהפכני-ניות רואה בכל זכירת עבר את "האויב", אך לולא נשתמרו בזיכרון האנושיות דברים יקרי ערך, מגמות נעלות, זכר תקופות פריחה ומאמצי חירות ונבונה, לא הייתה אפשרות כל תנועה מהפכנית, היינו נמקים בדלותנו בבערותנו, עבדי עולם. דור מחדש יוצר איננו זורק אל גל האשפה את ירושת הדורות. הוא בוחן ובודק, מרחיק ומקרב ויש שהוא נאחז במסורת הקיימת ומוסיף עליה, ויש שהוא יורד לגלי גרוטאות, חושף נשכחות, ממרק אותן מחלודתן, מחזיר לתחייה מסורת קדומה, שיש בה להזין את נפש הדור המחדש. אם יש בחיי העם משהו קדום מאד ועמוק מאד, שיש בו כדי לחנך את האדם ולחסן אותו לקראת הבאות, האם יחא בזה ממידת המהפכה להתנכר לו?

השנה היהודית זרועה ימים, אשר אין כמותם לעומק בחיי כל עם. האם מעניינה או מתפקידה של תנועת הפועלים העברית לבזבז את הכוחות האצורים בהם? ותשעה באב לא מעטים הם בעולם העמים המשועבדים. וגם רבים אשר יצאו בגולה. פולין הגאיונית, אשר פליטיה ישבו בגולה רק שנים-שלושה דורות, כבר ידעה במידה גדולה את צרת ההתבוללות. רוסיה האדירה פיזרה בעולם את המוני פליטה מאחרי מהפיכת אוקטובר. והם, היושבים על נהרות צרפת, כבר מבכים את הטמיעה, את שיכחת הלשון, את התנכרות הדור הצעיר, ומעמידים למופת את היהודים אשר אלפיים שנות פיזור לא יכלו להם.

אכן ישראל ידע לשמור את יום אבלו, יום אובדן חירותו, מכל שיכחה. וביום זה ראה כל דור ודור, וכל אדם מישראל, כאילו עליו חרב עולמו, ובכל יום זה בשנה נשפכו דמעות רותחות, ודור לדור מסר את מאבניו.

לא לפחד לומר את המילה נוסטלגיה

אלמוג בהר

לא לפחד לומר	לא לפחד	לא לפחד לומר
את המילה נוסטלגיה	לקנות לי מפתחות	אני אדם שוכח
לא לפחד	לתור אחר קרובים ורחוקים	אבל יש לי זיכרון
ללחוש געגועים	לא לפחד	שלא מוכן לשכוח אותי
לא לפחד לומר	להצמיד עיניים לחורי המנעולים	
יש לי עבר	עד שהכל יפתח	
מונח בתוך קופסא	עד שאוכל להגניב מבט	
של זיכרון נעול	אל פנימי	

האם נוסטלגיה מפחידה אותך? באיזה אופן?

יש גבול לביטוי הצער - צריך לאחד את הזיכרון

אדוני היושב-ראש, מורי ורבותי חברי הכנסת, אני עולה להשיב על הצעתו של חבר-הכנסת האזרחי בדחילו ורחימו. אנחנו מדברים על אסון האסונות שקרה לעמנו, שלא ישכח לעולמים. לא רק בדורנו אלא גם בדורות הבאים. וראשית תשובתי - העמדת ההצעה על תיקנה ועל אמיתותה. לא הצעתי לבטל את יום השואה. נהפוך הוא, הצעתי שיהיה יום התייחדות עם השואה והוא יהיה בתשעה באב. ועתה אסביר לכנסת מה הניע אותי, לא רק בזמן הביקור בארצות-הברית אלא במשך שנים רבות, לחשוב על הרעיון הזה. רבותינו קבעו גם את יום האבל על המקדש הראשון בתשעה באב אף-על-פי שאין הוכחות כי דווקא ביום ההוא נחרב מה הטעם? משום שיש

גבול לביטוי הצער והאבל. רבותינו ידעו את נפש האדם ולכן לא רצו שיהיו שני ימי אבל על חורבן בית תפארתנו וקבעו אותו יום אחד. הוא תשעה באב. חכמינו בדורות אחרים קבעו שהזיכרון של אחד המאורעות הכבירים בתולדותינו, בלי רצח עם, הלא הוא גירוש ספרד, יהיה בתשעה באב. עוד לפני כן, בהקשר של מסעי הצלב, קבעו חכמי הדור שזכר קידוש השם במגנצה ובוורמייזה יהיה בתשעה באב. זאת היא המסורת, והיא נכונה. באה עלינו השואה הזאת. לא הצעתי, כפי שאמרת כבר, לוותר על זיכרון השואה, ובאשר לגבורה אייחד את דברי בהמשך לתשובתי. תשעה באב הוא סמל של מקור תלאותינו וצרותינו. מאז נחרב בית תפארתנו החלו הייסורים של עמנו לפני 1907 שנים, וכל ימי האבל שדיברתי עליהם חוברו לאותו יום האבל שהיה זכור בתפוצות הגולה בהתייחדות של המונים, של כל הלבבות. אני זוכר כילד וכנער את תשעה באב בקהילה היהודית שבה נולדתי ובדלתי. המונים של בית ישראל זרמו לבתי-הכנסת וישבו על הרצפה ואמרו "איכה" ואמרו קינות. אחת הקינות היא על קדושי וורמייזה ומגנצה. היום בתשעה באב לא זה המצב. אני נטראיינתי לפני צאתי מארצות-הברית, וזה היה יום תשעה באב, ואמרת באוזני מיליונים אמריקנים: יום זה מיוחד במינו, ולכן אפתח במקום תשובה על השאלה הראשונה בהזכרת העובדה שלפני 1907 שנים הסתערו הלגינות החמישי והשנים-עשר על הר-הבית, הציתוהו, החריבוהו, שיעבדו את עמנו ופתחו את כל פרשת תלאותינו וצרותינו במשך יותר מ-1800 שנה. אמרו לי אחר כך יהודים: בפעם הראשונה אנחנו שמענו על היום הזה. עד כדי כך, גם בארץ יש המשיגים אם בתשעה באב יכולים אנו לדבר על ירושלים הבזויה ועל העיר המושפלת, והיו גם השגות של כל מיני חכמים. נכון שנהרסו רבבות יהודים דתיים לכותל באותו יום, אבל נשאל את עצמנו: האם הדור הצעיר מתייחד באותו יום, שאסור לבטל? את התשובה אינני צריך להזכיר. אם נזכור בתשעה באב את השואה, את חורבן הארץ, את חורבן העם, זה יהיה יום מיוחד בחיי העם במולדת ובתפוצות. זה יהיה יום אבל כן, אמיתי, לא רק בדור שלנו אלא גם בדורות הבאים, על-פי המסורת של עמנו. על-פי קביעת חכמינו, אינני מתפלל כלל על שאחד מאדירי התורה, הרב סולובייצ'יק, הביע מיד הסכמתו לכך שיום השואה לא יבוטל ויהיה לדורות בתשעה באב, ואני יכול לומר היום בכנסת, אדוני היושב-ראש, שהודמין לי להתייעץ עם שני הרבנים הראשיים, עם הראשון-לציון ועם הרב גורן. שניהם הביעו הסכמתם לרעיון הזה, ורק אז אנחנו באמת נאחד את העם כולו סביב יום השואה, סביב זיכרון השואה. זה רעיון נכון, באשר לגבורה - לא הצעתי לבטל את יום הגבורה בקשר עם השמדת עמנו. נהפוך הוא. אני מציע שביום הזיכרון לגיבורי ישראל, הלא הוא ערב יום העצמאות, יהיה יום זיכרון לפרטיזאנים וללוחמי הגיטאות. מעולם לא יכולתי להבין איך אפשר להפריד בין דם לדם, בין גבורה לגבורה. מורדי הגיטאות והפרטיזאנים נלחמו למען עמנו, ולמען עמנו נלחמו בארץ-ישראל חיילי צבא ישראל, ההגנה, הפלמ"ח, האצ"ל, לח"י ומח"ל. כולם גיבורים, כולם קדושים, כולם מסרו את נפשם למען העם היהודי, בגולה ידעו שלא יצאנו. מסרו את נפשם למען כבודו של העם היהודי. בארץ, נלחמו למען תקומתו של העם היהודי, אך כולם נלחמו וכולם נפלו למען העם היהודי. יהיה לנו יום גיבורי ישראל אחד - ערב יום העצמאות. ביום ההוא נזכור את הגיבורים שנפלו בשורות הצבא, המחוזות, הפרטיזאנים ומורדי הגיטאות. יום גיבורי ישראל אחד.

(מנחם בגין, דברי הכנסת, י"ח באב, תשל"ז-1977)

על תרבות הזיכרון היהודי והקיבוצי

תרבות הזיכרון אינה מתבטאת בדרכי הנצחה, אלא בדרכים יצירתיות, המלווים את החיים כמימד של משמעות. השורש המזין את ההווה האנושית - הוא הזיכרון. הזיכרון מאפשר לאדם ליצור גשר וקשר בין היום יום החולף - לחיי עולם, אל חיי אדם שמעבר לקיומו הפיסי, גם כשהוא עובר מן העולם. לכן הזיכרון מעניק משמעות לקיום היומיומי ולתכלית חיי אדם בדורו. במסכת אבות ג' נאמר על ידי עקיבא בן מהללאל: "דע מאין באת - ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד לתת דין וחשבון". הרמב"ם מפרש זאת: הסתכלות באורחות חיינו מביאה את האדם לידי ענווה. כי הזיכרון מאין בא? - מהתבוננותו באחריותו שלו - ואז ימרה לקיים את המצוות בחיי יום יום. במושגי ימינו מתכוון הרמב"ם לאמור שהממשות הקיומית של האדם היא כאשר הוא חווה זיקתו לעבר וצופה אל עתידו, כממשות חיה. אם אינך יודע מאין באת - לא תדע גם לאן אתה הולך, ואז רגע ההווה לא חשוב.

הזיכרון הוא יסוד כל תרבות אנושית. כל תרבות הוא הסבר הניסיון באורחות חיים מדורות. התרבות נוצרת בתהליך של שכלול, השבחה, ביצירה הרוחנית והחומרית. התרבות כעקרון היסטורי - רוחני - נתפשת כתהליך שיפור ושכלול של יחידים ביצירה הקולקטיבית, בשילוב שאיפות הדורות שעברו עם יצירת הדור למען שיפור ועילוי היצירה המשותפת. מאגר הזיכרון הקולקטיבי משמש קרן מזינה של התרבות הלאומית ומטביעה דמותה על האדם, הפרט. הזיכרון במובנו הנפשי - מושגי, הוא הכושר של היחיד להעלות ברגע - מה שהעלו לו עברו ומאמצו לחדור להתהוות עתידו מחר. המטבע הלשונית: "ראיית הנולד" - אינה רומזת שנביאי ישראל היו חוזי עתידות, אלא ידעו לראות בגרעיני ההווה את העץ שינבוט ויעלה בעתיד. כוח זה של ראיית העתיד מאפשר לאדם להתגבר על מצוקות עכשוויות.

השכחה מלווה את הזיכרון. כי הזיכרון הוא סלקטיבי, כי אין אדם וחברה זוכרים הכל. אדם זוכר מה שנראה לו חשוב, וכן השכחה היא צורך הזיכרון הסלקטיבי והיצר, שעובר מדור לדור. לכן תרבות הזיכרון היא תרבות יוצרת, ומגבילה את השכחה למה שאינו חיוני להתקיימותה. מה מתרבות הזיכרון מלווה את הישוב החי והיצר, יוצר לעצמו מסגרות וסמלים שמטביעים חותם על הדורות באותו ישוב.

זיכרון הנעדרים, לא כיחידים, זיכרון הנעדרים מקנה מימד לחיי הממשיכים. רחל המשוררת כתבה: "רק מה שאבד לי - קנייני לעד" - זו האמת של הפיכת החיים מהווה סתמית להווה משמעותית על ההמשך. רק חיים שהגיעו לשיבה ולא סיימו מפעילות חיים, חיים שהיו רוויים כישלונות ומאמצי התגברות - הם שמעלים אה הטעם הטוב של הווייתנו החולפת. כי אין להסתפק במה שאנו חווים וחיים יום יום אלא להתקשר למעגלי חיים גדולים יותר של שאיפות וחליפות ומסרים.

הזיכרון יוצר את האישיות. אישיות האדם היא חד-פעמית: "בשבילי נברא העולם". לכן הפרט רוצה להתבטא בה בדרכו שלו, ולהשאיר בה טביעת אצבעותיו - חלקו בבנינו של עולם. הזיכרון מעניק לאדם את הביוגרפיה העצמית היחודית, כולל זיכרון קשריו עם זולתו. מה שהקרין מהויותו האישית על אנשים בסביבתו ומגעיו. תרבות ישראל היא תרבות זיכרון, כיסוד בתורת הנביאים ובכתובים. אישי התנ"ך מזהירים מפני הזנחת הזיכרון: "זכור כי עבד היית במצריים - על כן - זכור אשר עשה לך עמלק - על כן זכור ימות עולם בינו שנות דור (האזינו)". תרבות ישראל מכוונת למימד הזמן וערכיו: ואמרת מה יש לעשות בזמן המתמשך. כי הזמן - הווה בבריאה וסופה בגאולה. זיכרון הנופלים באיזכורם בחג - נותן את המימד הנכון של החג. החג לא בצל הנופלים, אלא הודות לזיכורם.

(אברהם אדרת)

מה דעתך? האם ראוי לאחד את תשעה באב ויום השואה?

חיים קשים עם הזיכרון

ויסלבה שימבורסקה (תרגום מפולנית: דוד וינפלד)

אני קהל גרוע של הזכרון שלי.
הוא רוצה שאקשיב לקולו בלי הפוגה,
ואלו אני מתרצצת, מכעכעת,
שומעת-לא-שומעת,
יוצאת, חוזרת, יוצאת שוב.
הוא רוצה למשך עד תם את תשומת לבי וזמני.
בשנתי, הדבר עולה בידיו בקלות.
כיום, פעם כך ופעם אחרת ועל זאת הוא מתרעם.
הוא שם לנגד עיני בהתמדה מכתבים ישנים, תצלומים,
נוגע בארועים חשובים ולא חשובים,
משיב את המבט אל מראות שהחמצו,
מאכלס אותם במתים שלי.
בספוריו אני תמיד צעירה יותר.
זה נעים, אבל לשם מה בלי הרף חוט השני הזה.

לכל ראי חדשות אחרות בשבילי.
הוא כועס כשאני מושכת בכתפי.
אז הוא חושף בנוקמנות את שגיאותי כלן,
הקשות, אחר-כך את הללו שנשכחו קלות.
מביט בעיני, מחכה לשמע מה אני אומרת על זה.
לכסוף מנחם, שיכול היה להיות גרוע יותר.
הוא רוצה שמכאן ולהבא אחיה רק למענו ואתו.
הכי טוב בחדר חשוך, סגור.
ואלו בתכניות שלי כל הזמן שמש ההות,
עננים אקטואליים, דרכים עכשויות.
לעתים די לי והותר בחברתו.
אני מציעה להפרד, מעתה ועד עולם.
אז הוא מחיך בחמלה,
מפני שהוא יודע כי זה יהיה גם גזר-דיני.

מתוך "כאן", 2009

האם היית רוצה זיכרון יותר או פחות טוב?

יהדות שהיא גן מול יהדות שהיא חממה

רזבות כבירות של אנרגיה וכוח, של זריזות אינטלקטואלית ועמקות רגש, שנצברו במשך דורות בסגנון חיים מסוייג, פורצות מאיתנו היום. כמה חכמה, כמה אצילות מתבזבזות על ספרות פסולה! כמה כוחות של נשמה יורדים לסיטרא אחרא! כלום ניתן למעין העתיק של קדושה שייסתם בימינו?

עלינו להחזיק ביהדות של אבותינו וזקנינו. תורה שכלב שלהם אינה עניין של אסתטיקה... הקשר עם העבר, מן הדין שיהא יסוד של קיומנו. זקוקים אנו ליהודים שחיהם הם בבחינת גן ולא בבחינת חממה. את היהדות אפשר לקיים רק כל זמן שהיא חיה. הספרים אינם אלא בבחינת זרעים, ועלינו להוות את האתמוספירה בה הם עשויים לצמוח...

הדור הזה עדיין נתונים בידי המפתחות לאוצרות. אם לא נגלה את האוצרות ירדו המפתחות עמנו לקבר, ובית הגנזים של הדורות ישאר סגור לנצח...

כששרף נבוכדנצר את בית המקדש והחריב את ירושלים לא שכחו אבותינו את מעמד הר סיני ואת דברי הנביאים. כיום הזה יודע העולם כי מה שנתרחש בארץ ישראל היתה היסטוריה קדושה, ושבעים אומות יונקות ממנה...

(א.י. השל, מתוך 'היהודי של מזרח אירופה')

עתידיה של חברה ובגורלו של עם. עצם קיומה של הדמוקרטיה נתון בסכנה כאשר זיכרון קורבנות העבר משתחף כגורם פעיל בתהליך הדמוקרטי. על האידיאולוגים של משטרים פאשיסטיים הבינו זאת היטב. אין זה מקרה שעיקר המחקר על גרמניה הנאצית עוסק בנושא המיתוסים הפוליטיים של הרייך השלישי. הישענות על לקחי העבר לצורך בניית העתיד, שימוש בסבל העבר כטיעון פוליטי, הם כשיתוף המיתוס בתהליך הדמוקרטי של החיים.

ג. פרסון, מאבות מייסדיה של האומה האמריקאית, כתב מפורשות באחד ממכתביו הפוליטיים, שדמוקרטיה וסגידה לעבר אינן הולכות יד ביד. דמוקרטיה היא טיפוח ההווה והעתיד; טיפוח ה"זכור" והתמכרות לעבר חותרים תחת יסודות הדמוקרטיה.

להערכת, בלא החדרת השואה כה עמוק לתודעה הלאומית, גם הקונפליקט בין יהודים ופלשתינאים לא היה מביא כה רבים למעשים "חריגים", וייתכן אף שהתהליך המדיני לא היה נתקע במבוי סתום.

אני רואה סכנה גדולה יותר לעתידה של מדינת ישראל מאשר העובדה שהשואה הוחדרה בשיטתיות ובעוצמה לתודעתו של כל הציבור הישראלי. גם לאותו חלק שלא עבר את השואה, וכן לדור הבנים שנולדו ונדלו כאן, בפעם הראשונה אני מבין את חומרת מעשינו, כאשר במשך עשרות שנים שלחנו כל ילד יליד בישראל לבקר שוב ושוב ב"יד ושם". מה רצינו שילדים רכים יעשו בחוויה הזאת? דיקלמו באטימות מוחין ואף באטימות לב, ומבלי לפרש – "זכור!" לשם מה? מה אמור הילד לעשות בזיכרון אלה? בעבור רבים מאוד תמונות הזוועה עשויות להתפרש כקריאה לשנאה. "זכור" יכול להתפרש כקריאה לשנאה מתמשכת ועיוורת.

ייתכן שחשוב שהעולם הגדול יזכור, גם בזה איני בטוח, אבל בכל מקרה זו אינה דאגתנו. כל עם ועם, לרבות הגרמנים, יחליט בדרכו הוא ומתוך שיקוליו אם רצונו לזכור, עלינו, לעומת זאת, לשכוח. אני רואה היום תפקיד פוליטי וחיוני חשוב יותר למנהיגי האומה הזאת מאשר להתייצב לצד החיים, להתמסר לבניית עתידנו, ולא לעסוק, השכם והערב, בסמלים, בטקסים ובלקחי השואה. עליהם לשרש את שלטתו של ה"זכור" ההיסטורי על חיינו.

הדברים שנכתבו הם חריפים ושלא כדרכי, כחובים בשחור-לבן. אין זה מקרה או מצב רוח חולף. לא מצאתי דרך טובה יותר להצביע על חומרת המצב. למעשה, ידוע לי היטב שאין אומה שוכחת, או צריכה לשכוח לחלוטין את עברה על כל פרקיו, וכמובן, יש מיתוסים אחרים החיוניים לבניית עתידנו, כמו מיתוס ההצטיינות או מיתוס היצירתיות, ובודאי שאין כוונתי שיפסיקו ללמד את דברי ימי העם. ניסיתי להילחם בהמשך בקביעת השואה כציר מרכזי בהווייתנו הלאומית.

(יהודה אלקנה, הארץ, 1988)

האם חשוב לזכור את השואה? מדוע?

בזכות השיכחה: מדוע ישראל צריכה לשכוח את השואה?

מדוע צריכה ישראל לשכוח את השואה ולהביט קדימה אל עתידה?

כילד בן עשר נלקחתי לאושוויץ ועברתי את השואה. שוחררתי על-ידי הרוסים וביליתי כמעט חודשים ב"מחנה שחרור" רוסי. יותר מאוחר סיכמתי לעצמי, שהתנהגות דומה איפיינה רבים מהאנשים שנתקלתי בהם: גרמנים, אוסטרים, קרואטים, אוקראינים, הונגרים, רוסיים ועוד. היה לי ברור שמה שאירע בגרמניה יכול לקרות בכל מקום, ולכל עם, גם לעמי. מאידך, הכרתי בכך שאפשר למנוע איזונים כאלה באמצעות חינוך הולם, ובהקשר פוליטי מתאים. לא היה, ואין שום תהליך היסטורי הכרחי שחייב להביא לרצח עם בידי עם אחר. במשך עשרות שנים אחרי עלותי ארצה (עליתי עם קום המדינה), לא נתתי את דעתי במדוע לשאלה אם יש לשואה מסר חינוכי פוליטי סדור. כנראה בניתי את עתידו ולא עסקתי בהכללה תיאורטית על השימוש בעבר. לא שהדחקתי או שסירבתי לדבר על מה שעבר עלי, לא פעם דיברתי עם ארבעת ילדי על

העבר, ועל מסקנותי האישיות ממנו. שיתפתי אותם ברגשותי ובהרהורי – אבל עשיתי זאת רק במישור האישי. רחיעתי מלעקוב אחר משפט אייכמן, התנגדתי החזקה למשפט דמיאניוק וסירבתי להתלוות אל ילדי לביקורים ב"יד ושם". נרשמו אצלי כנטייה פרטית, אולי אידיאליסטית במקצת. היום נראים לי הדברים אחרת.

בשבועות האחרונים בשיחות עם חברי, אני מרגיש יתרון מוזר על ילידי הארץ שלא עברו את השואה. כל אימת שמדווחים על "חריג", הם מסרבים בתחילה להאמין ורק אחרי שהמציאות טופחת על פניהם הם נכנעים לעובדות; רבים מאבדים כל קנה מידה ומוכנים להאמין ש"כולם כך" או ש"זה לא כזה", ויש שלבם מלא שנאה הן לעושי מעשים אלה והן לערבים שמביאים אותנו לכך. רבים חושבים שרוב העם אכול שנאה תהומית לערבים, ומאידך בטוחים שאמנם יש שנאה תהומית מצד הערבים אלינו. לי כל זה אינו קורה. ראשית, אין אירוע "חריג" שלא ראיתי במו עיני; אין זו אמירה סתמית-ייתית עד ראייה למקרה אחר מקרה; ראיתי דחפור קובר אנשים חיים, ראיתי קבוצת אנשים משתוללת עוקרת מכשירי הנשמה מפי זקנים בבתי חולים, ראיתי חיילים באובדן עשתונות שוברים ידיים לאוכלוסייה אזרחית, לרבות ילדים. לדידי אין חדש. עם זאת, איני מכיל, איני חושב שהכל שונאים אותנו, איני חושב שכל עם ישראל שונא ערבים, ואף איני שונא את מבצעי ה"חריגים" – מה שכמובן אינו אומר שאני מוחל על מעשים אלה, או שאיני מצפה שטיפלו בהם בכל חומרת הדין לעומת זאת, אני תוהה על שורשי הדברים. הרי אינני משתייך לאלה המאמינים שמחצית העם הזה הם חיות ברטליות. ודאי איני משתייך לאלה הרואים באובדן עשתונות ובברוטליות תופעה עדתית. אין קשר בעיני בין התנהגות חסרת שליטה לבין קיצוניות אידיאולוגית ומאידך, פאנאטיות אידיאולוגית מאפיינת יותר את היהדות שבאה מרוסיה, פולין וגרמניה מאשר את היהדות שמקורה בארצות אפריקה או אסיה. יש כאלה הסוברים שהלחץ הביטחוני, הכלכלי והחברתי יצר דור שרובו הגדול מתוסכל ואינו רואה עתיד לעצמו כמובן האישי-הקיומי הפשוט – הסיכוי לרכוש לימודים ומקצוע, האפשרות להתפרנס בכבוד ולהשיג דיור נאות ותנאי חיים סבירים. קשה לאמוד את נכונותה של סברה זו ובעיקר את גודל שכבת האוכלוסייה שעליה חל כביכול תסכול מעין זה. ידוע היטב שתסכול אישי מסוגל להביא לכל התנהגות חריגה. בזמן האחרון אני הולך ומשתכנע, שלא תסכול אישי, כגורם פוליטי-חברתי, מניע את החברה הישראלית ביחסה לפלשתינאים, אלא חרדה קיומית עמוקה, הניזונה מפרשנות מסוימת של לקחי השואה, ומתכונת להאמין שהעולם כולו נגדנו ואנחנו הקורבן הנצחי. אני רואה באמונה עתיקת יומין זו, שכה רבים שותפים לה כיום, את ניצחוננו הטרגי של היטלר. מאושוויץ יצא, בניסוח סמלי, שני עמים: מינוט הטוען "זה לעולם לא יקרה עוד", ורוב מבוהל חוזר הטוען "זה לעולם לא יקרה לנו עוד".

מובן מאליו שאם אלה שני הלקחים האפשריים היחידים, הייתי שותף כל חיי לתפיסה הראשונה ובתפיסה השנייה ראיתי אסון. אבל דברי מכוונים כאן לא לתמיכה באחת משתי תפיסות אלה, אלא לטענה נורמטיבית, שכל לקח חיים או תפיסת חיים שמקורה בשואה הם אסון, מבלי להתעלם מהחשיבות ההיסטורית הנובעת לזיכרון קיבוצי, אווירה שבה עם שלם קובע את יחסו להווה ומעצב את עתידו בהתייחסות מרכזית ללקחי העבר, היא אסון לעתידה של חברה הרוצה לחיות בשלווה יחסית ובביטחון יחסי ככל העמים.

ההיסטוריה והזיכרון הקיבוצי הם חלק בלתי נפרד מתרבותו של עם, אך אין, ואסור, לתת לעבר שליטה בקביעת

תשעה באב לא נועד לקינה אלא לחשיבה על העתיד

היה לי קשה לצום בתשעה באב. זה לא היה קשור במועקה גופנית. כשומר מסורת, אני רגיל בימי צום. הקושי נבע מן השכנוע הפנימי. שאקט האבל בתשעה באב לוקה בחוסר רלוונטיות בסיסית. שהוא משקף עיוורון היסטורי ומסמל את ניוון החשיבה הדתית. איך אפשר להצדיק קינה על בתים שחרבו לפני אלפי שנים, בשעה שסביבנו צומח לתפארת הבית השלישי? רבי עקיבא צחק כשראה את חורבות המקדש, מפני שהאמין שתהיה תקומה. ואנחנו, על אחת כמה וכמה, שומה עלינו להדחיק תחושת האבל. אם במשך אלפיים שנה צם העם היהודי מתוך הפגמת גורלו ההיסטורי, יהיה זה משגה אירוני אם נמשיך לצום כמצוות אנשים מלומדה, תוך התעלמות מכך שאנו כותבים היסטוריה בימינו. אם יש למסורת היהודית משמעות בעינינו, יש להגדיר את תשעה באב מחדש. מדינת ישראל היא הבית השלישי בשלושה מישורים: המישור האקטואלי - הישגי המדינה עולים לאין ערוך על הישגי בית ראשון ושני. בישראל כיום יש יותר יהודים משהיו בה אי פעם, והיא מפותחת יותר משהיתה אי פעם, שכונות ירושלמיות עומדות על גבעות הטרשים שכיתרו את מקדש שלמה בהדרגה, ישראל היא יישות עצמאית ובעלת עצמה, הממלאת תפקיד חשוב בזירה הבין לאומית. רק נסטלגיה מעוותת יכולה לעורר אותנו לומר: "מי יתן ימינו כקדם". רק הפונדמנטליסט, כמו עובדי עגל הזהב בזמנם, משתוקק להקים מבנה על הר הבית, שהמנען "בית שלישי" חרוט על תיבת הדואר שלו. התפיסה העצמית - מדינת ישראל סבורה שהיא התגלמות הבית השלישי ושהיא מקיימת את השאיפות המשיחיות היהודיות בהיסטוריה. אלמלא כן לא היתה מתגייסת, בניגוד לכל אמת-מידה של אינטרס לאומי, לחילוץ של יהדות אתיופיה. עצם התפקיד שנטלה על עצמה ישראל, להיות בית לאומי לכל היהודים מלמד על כך. ערב ההתקפה האווירית האמריקאית על עיראק, כאשר עם ישראל חיכה, מרוט עצבים, לנפילת סקאדים על ערי המדינה, ניסה ראש הממשלה להרגיע את הרוחות במלים אלה: "אנו חזקים יותר אפילו מבית דוד". איזו השוואה מזוהה, אלא אם כן גלומה בה ההנחה שעם ישראל - חילוני ודתי, ימני ושמאלי - אכן מבין שמצבנו ההיסטורי היום דומה לזה שהיה בימי בית ראשון ושני יותר מאשר בכל תקופה אחרת בהיסטוריה היהודית. אילו היה שמיר אומר: "אנחנו לא בגרמניה של 1939. יש לנו מדינה שתגן עלינו", לא היו מתייחסים לדבריו ברצינות. גם בעמדותיה המדיניות ישראל נתנת ביטוי לתפיסה זו. האם היתה כה מתעקשת בנושא ירושלים. אלמלא היה קונסנזוס בעם הרואה בירושלים את בירת הבית השלישי? מקומנו הקריטי בהיסטוריה - לא תיתכן תקומה יהודית נוספת. לכן מדינת ישראל היא הבית השלישי. חורבן המדינה פירושו יהיה קץ העם היהודי. מי שישרוד לא ינסה להקים בית נוסף אלא ינסה להיטמע בכל חברה מזדמנת. איזה לקח אפשר יהיה להפיק מחורבן הבית, שיוכל לשמש תמריץ לניסיון נוסף של תקומה? האם לקח נוסח "הימין צדק ואנחנו אשמנו בבאיכות פושעת"? או "השמאל צדק והחמצנו את ההזדמנויות, לשלום בר-קיימא"? עצם אי-יכולתנו להבחין כיום בדרך הבטוחה, אף-על-פי שאנו מחפשים אחריה נאשות, מלמד שלא תהיה בכך אלא חוכמה שלאחר מעשה. הגולה תהיה שותפה לדמורליזציה מוחלטת זו ותאיץ את ההתבוללות אל תוך החברה הפתוחה. רק חרדים ישירו זמן-מה לאחר החורבן, ויתכן ששורותיהם יתחזקו בעקבות האסון. אבל כמה זמן תוכל המגמה האנטי-היסטורית הזאת להתקיים? מספרים שכאשר התמוטט הקו ברמת הגולן בתחילת מלחמת יום הכיפורים, דיווח משה דיין לגולדה מאיר: "הבית השלישי נפל". סיפור זה נכנס לתודעה הישראלית בכוחו של מיתוס מודרני, כי בדברי דיין ובסמל החזק שבו השתמש היתה משום אמת יסודית לגבי עצם קיומנו, היינו גם ברגע זה, שבו אנו עומדים בנקודת השיא של ההיסטוריה היהודית - הכל מוטל עדיין על כף המאזניים. כאן טמון המפתח להגדרה מחדש של תשעה באב. בתשעה באב בימינו עלינו להפנים את ההכרה, שבנינו כאן את הבית השלישי ושבת רביעי לעולם לא יקום. במקום לעסוק בקינה על העבר, ראוי יום תשעה באב לעורר אותנו לתהייה ולחשבון נפש לגבי עתידנו. המסר של תשעה באב בימינו צריך להיות - חזון הנביאים והציונות מתרחש מתחת לחרב דמקולס, וגורל העם היהודי לא הוכרע עדיין.

(עקיבא טורק, דבר, י"א באב תשנ"א)

האם גורל העם היהודי אכן לא הוכרע?
האם הזיכרון עלול לפגוע בעתיד העם היהודי? והשיכחה?

כל הדורות שלפני

יהודה עמיחי

כל הדורות שלפני תרמו אותי

קמעה קמעה כדי שאוקם כאן בירושלים

בבת אחת, כמו בית תפלה או מוסד צדקה.

זה מחייב שמי הוא שם תורמי

זה מחייב.

אני מתקרב לגיל מות אבי.

צואתי מטלאת בהרבה טלאים,

אני צריך לשנות את חיי ואת מותי

יום יום כדי לקיים את כל הנבואות

שנבאו אותי. שלא יהיו שקר.

זה מחייב.

עברתי את שנת הארבעים. יש

משרות שבהן לא יקבלו אותי

בשל כך. אלו הייתי באושויץ,

לא היו שולחים אותי לעבד.

היו שורפים אותי מיד.

זה מחייב.

האם זיכרון באמת מחייב כלפי הדורות הקודמים? כלפי העם?

לי מכתב-ידידי שבו כתב על מקורות היניקה שלו. על המכתב הדגיש: "למשמרת אצלך בלבד". שמעתי על פטירתו תוך כדי שירות מילואים בצפון הארץ. הגעתי לביתי ממש ערב תשעה בערב, חזרתי למכתבו ומצאתי כתוב בו:

"אם אנסה להשיב לעצמי על השאלה מהו בכל זאת בית הגידול הראשוני בו החל נובט צמח פרא כיהושע, עד הגיעו להיכן שהגיע, אטול על עצמי הסיכון ואינטואיטיבית אומר כך: ליל תשעה באב בכפר סבא - אבי נעול נעלי בד, בידו האחת סדר קינות ובשנייה מספר נרות; ואנחנו, אחי ואני, יורדים לאורך הרחוב, בואכה בית הכנסת של המושבה - בעקבותי, על רצפת בית הכנסת, כמנהג אבלות, ספסלים הפוכים על צדם, ועליהם, כפופים, ישובים יהודים, המלווים לאור הנרות שבידיהם בלחש, מילה אחר מילה, שביאיכה' היוצאת מפיו של בעל הקריאה, כל אחד מן הנמצאים נתון לצער וכאב החורבן והגלות בקולו הרוטט והביטוי האישי שלו. אולם, אט אט, כמו התלכדו והיו לאבלה-ב-כיה של העדה כולה. העדה כולה - ואני בתוכה."

עבורי, כאדם לא דתי, תשעה באב הוא אחד הימים הקשים ביותר. כל חיי הורגלתי לא להיות בבית כנסת בתשעה באב. לכן, בכל שנה אני מתקפד בחוץ עצמי. אני חוזר ותר אחרי יום האבל בעזרת ספרים, אך מודע היטב כי קריאה בספרים לא מספיקה לשימור הזיכרון. ברור לי כי זהו זיכרון תבוני מדי, חיצוני מדי, שלא נצליח להנחילו לדורות. אני יודע היטב כי בעולם היהודי לא לימדו היסטוריה או ספרות, פשוט התפללו מספרים וקיימו מנהגים הכתובים בספרים.

העובדה שסוכני התקשורת, ובעיקר הטלוויזיה, עדיין שונים ביום הזה מסוכני התקשורת בכל יום, מסייעת לי במעט לציין את תשעה באב. בכל שנה אני חרד שהדבר עלול להשתנות. לצערי הרב, נולדתי לזור קטוע ומקרוע.

(צבי צמרת, מקור ראשון, יולי 2013)

על מי מוטלת החובה לסייע בשמירת הזיכרון? התקשורת? מערכת החינוך?

בין אנשי הזיכרון הפנאטיים לבין אנשי השיכחה הגאים

כל השנה אני חוזר ומתלבט בשאלת היסוד: "עד כמה אני/אנחנו חוליה נוספת בשרשרת הדורות היהודית, או שמא אני/אנחנו חוליה רופפת, מנותקת ומתנתקת?" השאלה קשורה לכל הווייתו היהודי-ציוני. היא קשורה במיוחד לתשעה באב.

הסופר הארגנטינאי הגדול חורחה לואיס בורחס כתב, בין היתר, שני סיפורים שעוסקים בזיכרון: האחד על בן אנוש זוכר כול, והשני על שבט חסר זיכרון. הסיפור הראשון קרוי "פונס הזכרן" ("בדינות", תרגם יורם ברונובסקי, 1998, עמ' 102-95), ומתאר אדם הזוכר את הכול. אפילו את

צורת העננים הדרומיים בשעת הזריחה של השלושים באפריל 1882... זיכרוננו מופלא כל-כך עד שהוא יודע להשוות את צורת זריחת השמש באותו יום לזריחות בימים אחרים. הוא זוכר כל פרט שחווה בחייו - ואינו מצליח לשכוח דבר! לא כדאי לקנא בו. הפרטים ממלאים אותו והוא לוקה בחוסר יכולת להבחין בין עיקר וטפל. עומס היתר ממית אותו בהיותו בן 21. הסיפור השני קרוי "הדוד" של ד"ר ברודי". תמציתו: חוקר סקוטי שבמסעותיו נתקל בשבט ה"יאהו", אנשים ש"זיכרונם... לקוי מאוד או אף נעדר כליל" ("הדוד" של ד"ר ברודי", תירגמו צבי וולובסקי וחיים פלג, 1976, עמ' 128-119). אנשי השבט יודעים לספר כי שבטם נחרב בשל פלישת ברדלסים, אבל הם אינם יודעים מי היה עד ראייה למאורע, הם או אבותיהם, או שמא היה זה חלום. הם מסוגלים לזכור רק מה שאירע לפני כמה שעות. לעומת זאת, הם יכולים לקבוע בדייקנות מה יארע בעוד כמה דקות. בסיפור ד"ר ברודי מהרהר לעצמו: "אם בכוחי לזכור כבהירות מוחלטת ספינת מפרשים שבאה מנורווגיה בטרם הייתי בן ארבע, מדוע אני נדהם נוכח העובדה שאדם מסוגל לחזות מראש את העומד להתרחש?... הזיכרון הוא מעשה פלא לא פחות מניחוש העתידי. יום המחר קרוב לנו יותר מאשר קריעת ים סוף, הזכורה לנו בכל-זאת".

אצלנו, מציקים לי אנשי הזיכרון הפנאטיים ועוד יותר אנשי השיכחה הגאים. אני מעוניין להיות בתווך: לא לזכור יתר על המידה אך גם לא לשכוח. באשר לאנשי הזיכרון האבסורדיים אני מהרהר לא פעם בציבורים קיצוניים שמחנכים את ילדיהם על פי מפת המרכזים היהודיים שנמחו לפני עשרות שנים, שהולכים בארצנו החמה בלבושה של אירופה הקרה, שמוכנים לקדש את שפות הגלות על חשבון העברית. אולם מציקה לי יותר שכבה גדולה המורכבת מאנשי השיכחה. כולנו יודעים על האלצהיימר. אין מחלה נוראה ממנה. רובנו נעדיף למוח מאשר ללקות בה. שהרי כל יציר-אנוש אינו אלא עמוד-שד-רה של זיכרון. לצערי הרב, יהודים רבים לוקים באלצהיימר-קיבוצי. חבורות גדולות בעולמנו אינן זוכרות דבר: לא את ימי הבית הראשון ולא את ימי הבית השני, לא את ימי הזוהר בספרד ולא את בירוש ספרד. לא את השואה ולא את תולדות הציונות, לא אירועי יסוד בתולדות המדינה ולא מושגי מפתח יהודיים. שאלת הזיכרון מעיקה עליי במיוחד בכל פעם שבה תשעה באב מתקרב. אין כמו יום זה המחבר את שרשרת הקיום היהודי מדורי דורות. אבל עצרו יהודים ברחוב ושאלו אותם "מדוע תשעה באב?" כמה מהם ידעו להשיב לשאלות - איזה בית-מקדש חרב? מתי הוא חרב? מי החריבו? למה חרב? ומה עוד אירע בתשעה באב? מניסיוני, תלמידים ומורים, גם בבתי הספר וגם באוניברסיטאות, יתבוננו בכם בפני-עגל בוהות או מגחכות. מעטים בלבד, נער יספרם, ידעו להשיב לכם.

בכל פעם שתשעה באב מתקרב, אני נזכר ברעי הקרוב יהושע כהן ז"ל, מגדולי לוחמי לח"י, איש שדה-בוקר שהיה ידידו של בן-גוריון. יהושע הלך לעולמו ב' באב תשמ"ו. כחצי שנה לפני פטירתו הוא שלח

מלחמת ששת הימים הייתה תאונה היסטורית לא מתוכננת. המפגש הבלתי אמצעי עם ערש ההיסטוריה היהודית חשף באופן בלתי מבוקר את המוני העם לשיבתו של המודחק המטפיזי. צאצאי האוונגרד הסוציאליסטי זיהו את המסומן האולטימטיבי מאחורי חבלי הארץ החדשים: ישראל, בישראל חילונית, שבה הוכנע הממד הדתי, והליברליזם האוניברסלי שלט בכיפה, לא היה צורך בתוספות טריטוריאליזם שכל מהותן הזכירה את הגרעין היהודי העתיק ששכן כל העת בלאומיות הישראלית החדשה ונעטף בכיסויים רבים לבל יעיר מרבצו את מה שביקשה האליטה הסוציאליסטית לשכוח. דומה כי כאן – ולא בשליטה בעם זר – נמצא שורש ההתנגדות של השמאל הישראלי לאחיזה בערש מולדתו ההיסטורית.

אכן, עם הבשורה על שחרור חבלי הארץ העתיקים ובראשם ירושלים, הוצפה לרגע מדינת ישראל בפרץ רגשות דתיים שאיים להשיב אל סף התודעה הציבורית את מרכזיותם של הערכים הדתיים הישנים בתקומתו של העם היהודי בארצו, אך לא לזמן רב. בתחילה זיהו את ה"סכנה" מעטים בקרב שומרי הסף של המחנה ההגמוני, אולם אט-אט הצטרף אליהם המסדר כולו, חבלי הארץ הפכו בשיח הציבורי לטריטוריות זרות, והמתיישבים בהם הוקעו כעובדי אלילים מודרניים הסוגדים לאדמה ולקברים עתיקים תחת בחירה בחיים ובשלום.

עם זאת, דווקא מי שנכחותו הזכירה לאירופה כל העת את אלוהיה שנרצח, מצא עצמו כעת, בדיאלקטיקה היסטורית מקברית, תחת כובע דומה במדינת היהודים. הדתי, ולאחריו המתנחל, הזכירו לאליטה המובילה – בסמוי יותר מאשר במודע – את רצח האב שביצעה זו כלפי האב הקדמון של השבט היהודי, כלפי האלוהים הזעם העצום שהתפתח לשנאה חריפה, נבע, יותר מכול, מן ההכרה שהניסיון לא ממש הצליח, מבחינה רוחנית ואינטלקטואלית אי-אפשר לנהל לאורך זמן עם, שתרבותו הושחתה משך אלפי שנים על נוכחותו המשפיעה של אב דומיננטי, באמצעות רציחתו והדחקתו אל מעבר להרי החושך. סימונו של המודחק באמצעות מילים מאיימות כגון 'משיחיות', 'קלריקליזם', 'עובדי אלילים', 'מורדי אור' ועוד ועוד ביטויים נועד לתכלית אחת: ריתוק היריב האידיאולוגי למלאכה הסיזיפית של שינוי תדמויות ודימויים שקריים, תחת התמודדות אידיאולוגית כנה עם כל המרחב הלא-רציונלי שאכן, יש לו חלק מכונן בהווה התרבותית והאידיאית של הקולקטיב היהודי.

(דרור אידר, 'אקדמות', גיליון כ"א, אלול תשס"ח, עמ' 64-52)

כיצד באה השיכחה לידי ביטוי בתנועה הציונית?

האם התנועה הציונית הייתה יכולה להצליח גם מבלי שביצעה רצח אב ליהדות?

מהם קווי הדימיון והשוני בין חורבן בית המקדש לחורבן גוש קטיף?

רצח האל של התנועה הציונית - מכורה המציאות לקראת פיוס מתבקש

אז, בראשיתה של ההתנבשות הלאומית החדשה של העם היהודי, בוצע אחד הניסיונות המרתקים והבעייתיים ביותר בהיסטוריה של העמים: האליטה המובילה של העם סילקה את מה שהיה משך דורות ארוכים עילת הקיום של הקולקטיב היהודי: האלוהים. יחד עימו סולקו מרכיבים מכריעים נוספים בתודעה הרוחנית של העם שלכולם היה קשר הדוק עם העיקרון המכונן הראשוני. כך התמססו מושגים קמאיים כמו קשר דם, אדמה ומשפחה, וכן מושגים תרבותיים עתיקים, ובהם הלכה, משפט עברי וספרות דתית. עשור אחר עשור הלך הקולקטיב היהודי והתנתק מכל מה שסומן אצלו כאשם העיקרי במצבו המדיני והתרבותי העלוב: ההווה הדתית של העם היהודי על מסמניה המובהקים ובראשם, כאמור, האלוהים, אותו אב קדמון שניצב כמעט מאז ומתמיד בראש המשפחה.

דומה שבתולדות ההיסטוריה האנושית לא נעשה מעולם ניסיון מהפכני כזה, לכרות את מוקד היניקה הראשי של תרבותו של עם. כפי שנתפס האל בתרבות היהודית עד אותה העת. שנים לאחר מכן עתיד לכתח אחד מבניו המוכשרים של העם הזה את המונח 'רצח אב'. אם לשאול זאת מתורת הנפש, הרי שרצח אב הוא מה שאירע בספרות ובתרבות היהודית בסוף המאה ה'י"ח ובמאה ה'י"ט. בנקודה זו מצוי שורשה של התרבות העברית החדשה, וכל שאר ההגדרות המבקשות לתעד את ראשיתה הן אך פועל יוצא של אירוע קולוסלי זה. לראשונה זה זמן רב מאוד, אולי אלפי שנים, הונהג העם היהודי, על ספרותו ומורשתו התרבותית, בידי אליטה שהתכחשה למה שנחשב כ-*raison d'être* (עילת הקיום) שלו.

דומה שזו גם הסיבה למשבר הזהות המתמשך המקיף את החברה הישראלית במשך שנות דור. אמנם, רצח אב עשוי לשחרר את הבן אל עצמאותו ובגרותו המנטלית והאינטלקטואלית, אולם בשלב כלשהו של החיים צריך לבוא הפיוס המיוחל עם דימוי האב שום פיוס מעין זה לא התרחש בתרבות הישראלית במאה האחרונה, והדבר אף אינו מסתמן ככיוון עתידי בסבך המתחים והדרמות המנחים כיום את החברה הישראלית. אם ישנה לאל נוכחות כלשהי, הריהי נוכחות פוליטית שטחית, אולם נוכחות הקודש, על מרחב ההשפעות הרוחניות והתרבותיות שלה, כפי שהייתה לאלוהי ישראל לפני המהפכה, כאל חי ופעיל בחיי היחיד והעם – נוכחות זו התמוססה ואבדה לה זה מכבר.

תפילת 'נחם'

תפלה מיחדת הנאמרת בתשעה באב,
מיחס לרבנו אשר (הרא"ש, 1327 – 1250)

נחם ה' אלהינו את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים ואת העיר

האבלה והתרה והבזויה והשוממה.

האבלה מבלי בגיה והתרה ממעונותיה.

והבזויה מקבורה. והשוממה מאין יושב.

והיא יושבת וראשה תפוי באשה עקרה שלא ילדה.

ויבקעיה לגיונות. ויירשנה עובדי פסילים.

ויטילו את עמך ישראל לחרב.

ויהרגו בודון חסידי עליון. על פן ציון במר תבכה.

וירושלים תתן קולה. לבי לבי על חלקיהם.

מעי מעי על חלקיהם. פי אתה ה' באש הצתה.

ובאש אתה עתיד לבנותה. פאמור ואני אהיה לה

נאם ה' חומת אש סביב ולקבור אהיה בתוכה:

פרוך אתה ה' מנחם ציון ובזויה ירושלים:

בבנין ציון ננחם!

איכה אבדה זבת חלב ודבש

הד"ר יואל אליצור, איש האוניברסיטה העברית ותושב עפרה, ששהה בכפר דרום בעת העקירה, כתב קינה בת 18 פרקים על חרבן גוש קטיף.

איכה אבדה זבת חלב ודבש
שדדה נהרסה, חרבה ותיבש
שדות ירקים, מטעים, חממות
היו למרמס לרועים ובהמות

איכה בגדו נבחרי העם
באלוהיהם, בבחוריהם, בנפשם ובזרעם
ואין נהפכו חילים ושוטרים
מאחים אהובים לאויבים וצרים

איכה גוש קטיף ארץ אהובה
גן ירק, חול ים, אהבה ואחווה
מלאה כרמון תורה ומצוות
ועמה חרבות וארץ תלאבות

איכה דת דין וצדק וחוק
נרמסו והיו ללעג ושחוק
ישרי דרך כלואים, רבתה המצוקה
משפט למשפט וצדקה לצדקה

איכה המוני לבושי שחורים
פרצו עם בקר אל בתי יקרים
לא בושו לתפור דגלים על מדיהם
לחלל לבן ותכלת כסא כבוד אלוהיהם

איכה ולמה בתי כנסת המפוארים
היו בודדת יום ללפיד אש בוערים
"אל תסתר פניך מפני" זעקו שם לפניך
אל לא נענו משמי מעונך

איכה זדים מטילי אלפי פצצות
חוגגים על חרבותינו בראש כל חוצות
גרשה הגביחה ותשב לה הרחק
ובן האמה עומד ומצחק

איכה חרשו חורשים, האריכו מענית
על אלי סיני, דוגית וניסנית
מבין חרבותיהן מחבלים צוררים
עמה פגזי מות עלינו יורים

איכה טהורי לב חשו אל כפר מימון
אך לא עצרו כח לפרוץ בהמון
צפתה אז לשוא נצרים הנצורה
קטיף ותל קטיפא ברוח נשברה

איכה ישבו בךד גדיד וגני-טל
מנצר חזני כל הדרך נטל
למעון תנים היתה נוה דקלים
בשירת הים וכפר ים נותרו רק גלים

איכה כלו בוזזים את פאת שדה
את רפיח ים רדו כבמרדה
ורוח נסע ונגז את שלו
ובחולות בדלח הועם הזֶהב

איכה לא עמדה הזכות בפרום
לתנא ר' אלעזר איש כפר דרום
אך בעקבות מגיני כפר דרום בתש"ח
הצעירים על הגג ראשם לא ישח

איכה מן הארץ נמחתה עצמונה
בכרמה אין ענבים, נדדה מקנה
מורג כבמורג הודשה ונפזרה
בגן אור רב החשך קבתה המנורה

איכה נשכחה ברכת משה
"והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה"
ואין כמו לפנים בכרם נבות
בני בלעל גדלו נחלת אבות

איך סבבונו בחומש חילים ושוטרים
בכח גדרו נערות ובחורים
איך עמדו בשא-נור אנשי אמונה
להגן על בית הכנסת שאך עתה נבנה

איך פנתה כדים וחרבו בנינים
איך צהלו בגזין בהרס בנינים
איך קמו בעמונה הורסים ומשברים
איך רדו והכו ופצעו כאכזרים

איכה שומר את כל אוהביו
קרוב לקוראיו נאמן בדבריו
התמצא בכל הארץ בנינים כגאמנין
האם לא לב טהור שפכנו לפניך

איכה תרעה ותרביץ את הצאן
קבל תחנתם והיו לרצון
השב מהרה בנינים לגבולם
בכתוב "ולא יבשו עמי לעולם"

באיזה אופן נכון לזכור את חורבן גוש קטיף?
באיזה אופן נכון לזכור את חורבן בית המקדש?
האם ראוי להתאבל על חורבן בזמן שיש לנו מדינה?

על ארץ מוותרים רק בלב

מילים ולחן: מאיר אריאל

רק מידי נשמטה לי	על ארץ מוותרים רק בלב
מיד נלכדה בלבי	ארץ עוזבים רק בלב
ובלבי אחזתיה	ארץ שוכחים רק בלב
שלא תשכח ימיני	על ארץ מוותרים רק בלב
	רק בלב
כי תמצא לך ארץ	הארץ הזאת כבר החליפה
ותהיה בה אזרח	עמים ואומות כשמלה
לך איתה בדרך ארץ	כמו תכשיטים רק שומרת
שמע מאחד שסרח	על השמות שקיבלה
ארץ אוהבת קצת יחס	החליפה אותי פעמיים
ארץ רוצה תשומת לב	כמעט שהייתי אחר
לא משנה מי ומה אתה	אך לי אלף שנים ועוד אלף
ארץ רוצה תשומת לב	שלא מוותר על גרגר
כי על ארץ מוותרים רק בלב	החליפה אותי איך ולמה
ארץ עוזבים רק בלב	איך למה לא שמתי לב
ארץ שוכחים רק בלב	כמו שדרכתני עליה
על ארץ מוותרים רק בלב	נכה גם לא שמתי לב
רק בלב	

האם באמת ארץ עוזבים רק בלב? האם הדברים נכונים גם לגבי מי שבחר לעזוב את הארץ או מי שבחר לוותר על חלקי מולדת למען הסדרים מדיניים?

הזמן

הדוברת מובאת עיניכם על ידי חברי קבוצת המעורר של בית המדרש לציונות בשיתוף עם מרכז מורשת מנחם בגין והמכון למורשת בן גוריון. ככל מעשה אדם, אנו מצרים כאם נפלה טעות בכתוב או כאם החסרנו מקור או מחשבה הנראים חשובים לאין ערוך מאלו שנבחרו. הקטעים המובאים משקפים חלק מההתייחסות של הוגי הציונות לנושא, ואינם בשום אופן מתיימרים להכיל את כל ההגות, כל הזוויות וכל המחשבות.